

Міністерство освіти і науки України
Державний університет інфраструктури та технологій
Кафедра «Філософія та історія науки і техніки»

ФІЛОСОФІЯ

Методичні вказівки щодо семінарських занять для студентів всіх спеціальностей денної форми навчання

Київ 2019

УДК 101(07)

Хромова О.І.

Філософія: Методичні вказівки щодо семінарських занять для студентів всіх спеціальностей денної форми навчання. – К.: ДУІТ, 2019. – 33 с.

Методичні вказівки до семінарських занять для студентів всіх спеціальностей денної форми навчання з дисципліни «Філософія» мають на меті допомогти студентам в організації їх роботи з дисципліни поза аудиторією, що сьогодні є важливою складовою навчального процесу. Методичні рекомендації призначені для бакалаврів всіх спеціальностей всіх форм навчання.

Методичні вказівки до семінарських занять для студентів всіх спеціальностей денної форми навчання з дисципліни «Філософія» розглянуто та затверджено на засіданні кафедри «Філософія та історія науки і техніки» (протокол № 9 від 24.04.2019 р.) та рекомендовано до друку на засіданні методичної комісії факультету УЗТ ДУІТ (протокол № 9 від 27 травня 2019 р.).

Автор: Хромова Ольга Ігорівна, кандидат філософських наук, доцент

Рецензенти: Сакун А.В., доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії, політології та українознавства Київського національного університету технологій і дизайну

Бердій Т.С., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та історії науки і техніки Київського інституту залізничного транспорту Державного університету інфраструктури та технологій

ЗМІСТ

Передмова	4
Зміст навчальної дисципліни	5
Загальні рекомендації щодо підготовки до семінарських занять	12
Плани семінарських занять та методичні поради для самостійної роботи над питаннями тем	15
Рекомендована література	33
Інформаційні ресурси	34

ПЕРЕДМОВА

Формування і розвиток сучасної світоглядно-методологічної парадигми неможливе без філософії як теоретичної основи людського світобачення, без розуміння філософії як життєвого завдання. Філософія – це засноване на критичній силі розуму системне міркування про світ, людину, місце людини у світі, її призначення, сенс людського буття. В наш час формування критичного мислення є найважливішою умовою виживання в світі величезних потоків інформації та маніпуляцій людською свідомістю через ЗМІ та соціальні мережі. Тому зростає попит на оволодіння філософією як відповідним типом і способом мислення.

Вивчення філософії є важливою частиною загальноосвітньої гуманітарної підготовки вітчизняних фахівців вищої кваліфікації. Зміст курсу «Філософія» передбачає оволодіння студентами цілісною системою філософських знань, що сприяють формуванню наукового світогляду, гуманістичного потенціалу особистості, її високої духовності, загальної культури, творчого мислення, вміння проникати у сутність явищ і процесів реального світу, свідомо використовувати наукову методологію в своїй життєдіяльності.

Програма навчання передбачає два модулі, в першому з яких розглядається історія становлення філософської думки в європейській і східній традиції, еволюція поглядів і вчень, суть яких або лежить в основі наук, або в тому чи іншому ступені відбита в сучасній науковій картині миру. Теми другого модулю знайомлять з сучасними філософськими концепціями устрою світу (онтологія), поглядами на людину (антропологія), на суспільство (соціальна філософія) на процеси пізнання (гносеологія), закономірностями історичного процесу (філософія історії) та розвитку культури, дають уявлення про сучасні глобальні проблеми та можливі шляхи їх вирішення.

Мета вивчення дисципліни – формування принципів філософського осмислення світу за допомогою базових філософських категорій, формування філософськи обґрунтованого світогляду.

Завдання дисципліни полягають в ознайомленні з історичними типами філософії, вивченні різноманітних філософських вчень, шкіл та систем й оволодінні методикою філософських досліджень за допомогою першоджерел класиків філософської думки, а також формуванні навичок самостійного критичного мислення (спираючись на класичні зразки).

В результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- основні етапи розвитку філософії, характер і зміст її основних теорій і течій;
- історичні умови виникнення і теоретичні джерела вітчизняної філософії;
- специфіку та структуру філософського знання; основне коло філософських проблем;
- сучасні філософське і природничо-наукове розуміння буття, категоріальні визначення буття; розвиток уявлень про матерію в історії

філософії; філософські аспекти проблеми руху; сучасні концепції простору та часу;

- основні принципи людської свідомості та пізнання, їх структури і закономірностей розвитку, основні сучасні концепції істини;
- сутність глобальних проблем, причини їх походження, наслідки.

вміти:

- розуміти сутність філософських проблем, тем, ідей, вміти аналізувати філософські та наукові тексти;
- розрізняти та виявляти специфіку різних типів світогляду;
- пов'язувати загальні філософські проблеми з вирішенням завдань у різних галузях сучасної науки;
- виявляти відмінність між істинністю та правдою, а також складний зв'язок між істиною та знанням і пізнанням;
- давати класифікацію та філософський аналіз глобальних проблем сучасності, розрізняти соціально-політичні та економічні засоби їх розв'язання;
- свідомо брати участь у суспільному житті, вирішувати свої життєві проблеми в цивілізованому співробітництві з іншими людьми, поважаючи їх інтереси.

Мета даних методичних вказівок – допомогти студентам у самостійній підготовці до передбачених програмою семінарських занять з дисципліни «Філософія».

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль I. Філософія як соціокультурний феномен. Історія філософії.

Змістовий модуль 1. Зародження і основні етапи розвитку філософської думки.

Тема 1. Філософія як наука. Предмет та завдання філософії.

Філософія як «любов до мудрості». Різноманітність уявлень про мудрість. Початкове значення слова “філософ” та “філософія”. Давні уявлення про призначення філософії.

Філософія як теоретично сформульований світогляд. Відношення людина – світ як предмет філософії.

Світогляд як сукупність поглядів на світ, ідеалів, переконань та цінностей. Структура світогляду. Світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння. Повсякденний та теоретичний світогляд. Ключові світоглядні питання. Специфіка світоглядних питань. Історичні типи світогляду: міфологія, релігія, філософія, наука та їх взаємозв'язок.

Філософія як вчення про найбільш загальні закони буття, пізнання та мислення. Орієнтація філософії на створення універсальної картини світу. Ключові проблеми філософії та основні розділи філософського знання.

Функції філософії. Специфіка філософського знання. Філософія в сучасному світі.

Тема 2. Філософія Стародавнього світу.

Місце історії філософії в системі філософського знання. Ключові поняття історико-філософського процесу: філософське вчення, філософська школа, філософська течія, філософський напрямок.

Філософія Давнього Сходу. Особливості філософії Давнього Сходу : вплив міфології та релігії.

Філософія Давнього Китаю. Виникнення філософського знання в Китаї. Становлення основних філософських шкіл: даосизм, конфуціанство, моїзм. Концепція щастя в Давньому Китаї.

Філософія Давньої Індії. Перші світоглядні концепції в індійських релігійних пам'ятках: Веди, Упанішади. Філософські школи VI – V ст. До н.е. Ортодоксальні школи: міманса, санх'я, йога, веданта, вайшешика, ньая. Неортодоксальні школи: буддизм, джайнізм, чарвака (локоята).

Людина в філософії і культурі Давнього сходу. Вплив давньої філософії на подальше становлення філософського знання.

Антична філософія. Основні етапи розвитку античної філософії та її особливості. Умови, що сприяли появленню феномену античної філософії.

Зародження античної філософії. Пошуки початку світу. Мілетська школа: Фалес, Анаксимандр, Анаксімен. Вчення Геракліта та зародження стихійної діалектики. Піфагор та піфагорійці. Внесок елейської школи в розвиток античної філософії. Атомістичний матеріалізм античності: Демокрит та Епікур.

Висока класика. Позиція софістів. Філософська діяльність Сократа. Поворот до людини. Об'єктивний ідеалізм Платона. Ідеї як основи буття. Концепція ідеальної держави Платона. Філософія Арістотеля. Вчення про матерію і форму. Полеміка з Платоном.

Філософія елінізму. Епікуреїзм, скептицизм, стоїцизм, неоплатонізм. Давньоримська філософія. Вчення Тіта Лукреція Кара та Цицерона.

Тема 3. Філософія доби Середньовіччя та Відродження.

Особливості розвитку філософії середньовіччя: домінування християнства. Головні ідеї середньовічної філософії: теоцентризм, монотеїзм, ідея боголюдини, креаціонізм, провіденціалізм, ідеї заповідей, первородного гріха та воскресіння душі. Одкровення і віра. Співвідношення філософії і теології. Середньовічне розуміння природи і загальної картини світу. Специфіка середньовічної науки. Людина в середньовічній філософії, трактування її духу, душі і тіла. Аскетизм як середньовічний моральний ідеал.

Патристика та схоластика як провідні напрямки розвитку філософії середніх віків. Східна патристика: Філон, Григорій Богослов, Іоанн Златоуст, Афанасій Олександрійський. Західна патристика: Августин Аврелій, Амвросій Медіоланський та ін.

Схоластика. Філософські та теологічні погляди Фоми Аквінського.

Проблема співвідношення віри і знання, цінностей земного життя та християнського милосердя. Номіналізм та реалізм про природу загальних понять. У. Оккам і теорія «подвійної істини».

Значення терміну «Відродження». Відродження – особливий період в житті Західної Європи. Антропоцентричний характер філософії Відродження.

Гуманізм і проблема людської індивідуальності. Людина як творець власної природи і долі. Особливості італійського гуманізму. Ф. Петрарка, К. Салютаті, Л. Валла. Вільнодумство і скептицизм гуманістів Відродження, критика релігійного догматизму й аскетизму.

Натурфілософія Відродження. Картина світу в епоху Відродження. Пантеїзм. Ідеї геліоцентризму і нескінченності Всесвіту. М. Кузанський, Д. Бруно, Л. Да Вінчі.

Політична філософія Відродження. Н. Макіавеллі. Виникнення утопізму: Т. Мор, Т. Кампанелла.

Тема 4. Філософія Нового часу.

Наукова революція XVII ст. І її вплив на розвиток філософії. Початок формування філософського мислення Нового часу. Ф. Бекон. Вчення про метод.

Раціоналізм в європейській філософії. Р. Декарт. Принцип сумніву та інтелектуальна інтуїція. Метод дедукції. Розподіл дійсності на суб'єкт та об'єкт. Проблема субстанції. Б. Спіноза. Вчення про єдину субстанцію. Г. Лейбніц. Вчення про монади. Питання гармонії.

Сенсуалізм в філософії Нового часу. Д. Локк. Первинність чуттєвого пізнання. Вчення про первинні та другорядні якості. Д. Берклі. Заперечення об'єктивного існування зовнішнього світу. Д. Юм. Агностицизм. Вчення про досвід.

Філософія Просвітництва. Віра в безмежні можливості людського розуму. Ж.Ж. Руссо, Д. Дідро, Ф. Вольтер. Французький матеріалізм XVIII ст.: природа, суспільство, людина. Механіцизм (Ж. Ламетрі, К. Гельвецій, П. Гольбах).

Тема 5. Німецька класична філософія.

Основні риси розвитку філософської думки в Німеччині в кінці XVIII – першій половині XIX ст. Активно-діяльне розуміння людини в німецькому ідеалізмі.

I. Кант – засновник німецької класичної філософії. Переворот в гносеології, що здійснив Кант. «Речі в собі». Агностицизм. Критика можливостей розуму. Априорні форми чуттєвості.

Суб'єктивний ідеалізм Й. Фіхте. Концепція «Я» в філософії Фіхте. Об'єктивний ідеалізм Ф. Шеллінга. Вчення про тотожність суб'єкта та об'єкта. Інтелектуальна інтуїція.

Система та метод Гегеля. Гегель про закономірності становлення, історії, культури, людини. Тотожність буття і мислення. Протиріччя діалектичного

методу та ідеалістичної системи філософа. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха. Критика системи Гегеля. Натуралізм. Нове осмислення поняття суб'єкта.

Діалектичний матеріалізм К. Маркса та Ф. Енгельса. Матеріалістичне розуміння історії. Проблема людини в філософії марксизму. Практика як критерій істини. Значення марксистської філософії та вплив марксизму на долі людей.

Тема 6. Сучасна західна філософія.

Характерні риси суспільно-політичного життя, науково-технічного прогресу і духовної культури ХІХ – ХХ ст. та їхнє відображення в філософській думці. Основні особливості неklasичного типу філософії.

Ірраціоналізм філософії А. Шопенгауера. Зародження екзистенціальної тенденції в філософії С. К'єркегора.

Ставлення до науки і розуму в неklasичній філософії. «Перший позитивізм»: О. Конт, Г. Спенсер. Дж. Міль. Емпіріокритицизм: основні ідеї та причини впливу серед природознавців. Неопозитивізм та постпозитивізм. Прагматизм. Принцип корисності, «зацікавлений суб'єкт». Неокантіанство.

Поворот до людини – основна тема західної філософії ХХ ст. Основні течії в філософській антропології. «Філософія життя» та її різновиди. «Воля до влади» та концепція «надлюдини» у філософії Ф. Ніцше. Інтуїтивізм А. Бергсона

Людина в світі та світ людини: екзистенціалізм: основні теми та напрямки. Проблема конфлікту особи та суспільства. Людина у «межових» ситуаціях. Персоналізм.

Феноменологія Е. Гуссерля. Фундаментальна онтологія М. Гайдеггера. Філософська герменевтика.

Фрейдизм. Відкриття несвідомого та його значення. Проблема співвідношення свідомого і несвідомого. Неофрейдизм – К. Юнг, А. Адлер, Е. Фромм.

Логічний позитивізм і аналітична філософія. Критичний раціоналізм К. Поппера. Філософія науки. Теорії “постіндустріального суспільства” та філософський футуризм. “Римський клуб”.

Структуралізм та постструктуралізм. Семіотика. Структурна антропологія К. Леві-Строса. Переосмислення проблем влади у творчості М. Фуко. Граматологія Ж. Дерідда. Структурний психоаналіз Ж. Лакана. Постмодернізм.

Філософія на межі тисячоліть. «Кінець історії» Ф. Фукуями, «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона та «велика шахова дошка» З. Бжезинського.

Еволюція релігійної філософії в ХХ ст. Неотомізм і неопротестантизм. Протиріччя і критицизм в рамках сучасної релігійної філософії (П. Тейяр де Шарден).

Тема 7. Розвиток філософської думки в Україні.

Зародження української філософської думки в Київській Русі. Вплив візантійського християнства. Розуміння філософії як «любомудрія». Софійна філософія. Кордоцентризм – «філософія серця».

Філософія XIV – XVI ст. Занепад Києва. «Другий епос» – думи. Агіографічна література. «Герої духу». Орієнтація на внутрішнє, духовне життя людини. Творчість українських полемістів. І. Вишенський.

Розповсюдження ідей гуманізму в Україні. Творчість Франциска Скорини. Ідея подвійної істини. Обґрунтування православ'я: Ю. Дрогобич, Р. Русин, С. Оріховський.

Острозький колегіум. Заснування Києво-Могилянської академії та її внесок в розвиток філософської думки (Ф. Прокопович, Г. Кониський, Г. Бужинський, Г. Лорка та ін.).

Класична доба української філософії. Г. Сковорода – «український Сократ». Співвідношення теорії і практики. Теорія пізнання. Світоглядні ідеї Кирило-Мефодіївського товариства. «Філософія серця» П. Юркевича.

Українська філософія XIX століття. Філософські переконання Т.Г. Шевченка, І.Я. Франко, П. Грабовського, М. Коцюбинського, Л. Українки, М. Драгоманова.

Українська філософія XX ст. В контексті світової філософської думки. Вплив поглядів В. І. Вернадського на філософську думку Заходу.

Проблема людини, сенсу історії і творчості в філософії М. Бердяєва, І. Франка, М. Лоського, П. Флоренського, Л. Карсавіна, В. Розанова.

Д. Чижевський про принципи формування української духовності. Вплив Д. Чижевського на європейську духовну культуру.

Модуль II. Ключові філософські проблеми.

Змістовий модуль 2. Зміст основних розділів філософського знання.

Тема 8. Онтологія: проблема реальності буття.

Сучасна картина світу. Буття як філософська проблема. Онтологія як філософське вчення про буття. Типи онтології: матеріалізм, ідеалізм, монізм, дуалізм, плюралізм.

Буття і небуття, буття і суще, буття і субстанція, буття і реальність. Основні онтологічні категорії: єдине і багатоманітне, ціле і частина, зміст і форма, одиничне і загальне, можливість і дійсність. Світ як сукупна реальність.

Багатомірність буття: природні, соціальні, духовні форми. Буття природи, його матеріальність, цілісність, детермінованість, просторово-часова організація. Простір і час. Рух як загальний спосіб існування світу.

Матерія як філософська категорія. Еволюційні процеси у Всесвіті, саморозвиток матерії, прогресивні і регресивні лінії еволюції. Життя як земний

і космічний феномен, його сутність, походження, розмаїть. Концепція ноосфери.

Тема 9. Гносеологія: проблема пізнання світу.

Пізнання як проблема філософії. Біологічні, психологічні і соціокультурні основи пізнавальних процесів. Індивідуальна пізнавальна діяльність: чуттєве і раціональне в пізнанні; логіка й інтуїція; особистісне знання і досвід; розуміння.

Пізнання в системі культури: місце пізнання в різних способах освоєння людиною світу – міфологічному, релігійному, містичному, практичному.

Проблема істини в філософії. Істина як відповідність пізнання і того, що пізнається. Об'єктивність істини. Конкретність істини. Діалектика процесу пізнання. Абсолютна та відносна істина. Критерії істини.

Етапи наукового дослідження: проблема, факт, гіпотеза, концепція, теорія, ідея. Динаміка наукового знання: класична наука – некласична наука – постнекласична наука.

Гуманізація науки. Етика і наука. Природничі і гуманітарні науки. Специфіка методології гуманітарного пізнання.

Тема 10. Свідомість як філософська проблема.

Проблема свідомості в філософії. Співвідношення матеріального та ідеального. Свідомість як реальність ідеального. Свідомість як суб'єктивна реальність.

Свідомість і дух. Душа, дух, духовність. Свідомість в структурі людської життєдіяльності. Свідомість як гносеологічний, онтологічний та соціологічний феномен.

Проблема виникнення свідомості: історичний і індивідуально-буттєвий аспекти. Біологічні і соціальні передумови виникнення свідомості з точки зору суспільної науки і філософії. Свідомість і самосвідомість в раціоналістичному і ірраціоналістичному тлумаченні.

Свідомість і рефлексія. Структура свідомості: емоції, відчуття, сприйняття, почуття, мислення, воля, пам'ять. Образне і понятійне мислення. Інтуїція, уява, творчість. Мислення і мова. Мовний символізм. Свідомість і інтелект. Суспільна свідомість і колективний інтелект. Проблема штучного інтелекту.

Тема 11. Філософська антропологія та аксіологія.

Специфіка і актуальність філософського розгляду проблеми людини. Феномен людини. Місце людини в світі. Природа, суттєвість, призначення людини. Проблема походження людини; людина як продукт природної і культурної еволюції.

Багатомірність людської природи: її біологічні, соціальні і духовні компоненти. Людина як живий організм; біологічні основи видових, групових і індивідуальних особливостей людини. Людина як продукт соціального життя і

культури: особистість людини, її свідомість і самосвідомість, потреби, інтереси, цінності. Проблема індивідуальної і соціальної свободи особи і прав людини.

Духовно-екзистенційні та ціннісні аспекти і проблеми людського буття: життя і смерть, доля, добро і зло, любов, самотність, щастя, сенс життя.

Цінності в системі культури. Цінності як визначальна характеристика людського буття. Людина в системі цінностей. Цінності як ядро духовного світу людини. Проблема ціннісного вибору: переживання, потреби, емоції, віра, воля, ідеал. Цінність буття і життєвий смисл.

Цінності як регулятор поведінки людини. Цінності та ціннісні орієнтації. Проблема обґрунтування універсальних цінностей.

Тема 12. Соціальна філософія. Суспільство як цілісна система. Соціальна філософія в системі філософського знання. Специфіка соціального пізнання. Предмет, об'єкт і функції соціальної філософії. Місце соціальної філософії в системі суспільних наук. Соціальна філософія і соціологія.

Поняття про суспільство. Суспільство як сукупність взаємовідносин людей. Соціум як історичний процес Проблема побудови теоретичної моделі суспільства. Теоретична модель і реальність. Поняття «традиційне суспільство», «індустріальне суспільство», «постіндустріальне суспільство».

Природа як предмет філософського аналізу. Поняття про природу. Жива і нежива природа, їх якісна відмінність і взаємозв'язок. Місце біології і філософії в пізнанні живого. Сучасні уявлення про живе. Поняття «оточуюче середовище», «географічне середовище». Географічна оболонка Землі: літосфера, атмосфера, гідросфера, атмосфера.

Природа і людина. Природне і штучне середовище. Антропосфера, соціосфера, біотехносфера. Взаємовідносини між природою та суспільством. Зміна їх характеру в процесі історичного розвитку. Вчення В.І. Вернадського про ноосферу.

Тема 13. Філософія історії. Культура і цивілізація.

Історія як предмет філософського аналізу. Філософське поняття культури. Суспільство і культура. Внутрішня і зовнішня детермінація культури. Соціальні функції культури. Культура і ідеологія. Культура і науково-технічний прогрес.

Філософія історії: основні напрямки. Єдність і багатоманітність людської історії. Поняття суспільно-економічної формації. Формаційна концепція розвитку суспільства. Поняття цивілізації. Концепція локальних культур і цивілізацій. Цивілізаційний підхід до аналізу людської історії: М.Я. Данилевський, О. Шпенглер, А. Тойнбі.

Форми прояву єдності історичного процесу. Причини та фактори багатоманітності історії.

Тема 14. Глобальні проблеми і перспективи людства.

Людство перед обличчям глобальних проблем. Глобалізація процесів в сучасному світі. Природа глобалізму. Походження глобальних проблем.

Основні глобальні проблеми сучасності: проблеми ядерної безпеки, світового тероризму, екологічна криза, проблеми охорони здоров'я, необхідність ліквідації економічної нерівності, криза людської духовності та ін. Шляхи ліквідації глобальних проблем. Римський клуб. Проблема прогресу як форма співвідношення гуманістичного змісту культури і техногенних принципів цивілізації.

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття – це колективна форма навчання студентів академічної групи під керівництвом викладача. Рівень семінарського заняття, його якість залежить від якості самостійної підготовки кожного студента групи. Готуючись до семінару, студент вчиться обґрунтовувати і формулювати свої думки, працюючи на семінарському занятті набуває навички публічних виступів, ведення дискусії, виявляє свої знання, наукову позицію та вчиться її відстоювати.

Підготовка до семінарських занять становить більшу частину самостійної роботи студента з вивчення дисципліни. Як правило, кожному семінарському заняттю передують лекція, під час якої викладається основний теоретичний матеріал. В випадку з філософією часто і на семінарах триває теоретичне навчання, засвоєння наукового знання, хоча основна *мета семінарів* – реалізувати набуті знання, вміння і навички в практичній діяльності. Але філософський семінар передусім націлений на розвиток у студентів навичок критичного мислення, здатності до виявлення протиріч в реальності та продукування механізмів їх подолання.

На семінарському занятті з філософії можуть бути застосовані наступні методи роботи:

- розгорнута бесіда за заздалегідь повідомленим планом заняття;
- заслуховування усних доповідей студентів з подальшим розбором;
- обговорення рефератів, написаних окремими авторами і прочитаних до семінару іншими студентами;
- теоретична групова конференція;
- диспут з питань, запропонованих викладачем або самими студентами;
- письмовий твір на тему, яка вимагає вільного роздуму, а не просто знання матеріалу.

Методика підготовки до семінарських занять

При підготовці до семінарських занять, незалежно від його теми і форм роботи, рекомендуємо дотримуватися наступного алгоритму.

1. Визначення теми та плану семінарського заняття.

Тема і план майбутнього семінарського заняття повідомляються викладачем під час лекції й на поточному семінарському занятті. Також тематику та план семінарського заняття можна дізнатися з даних методичних

вказівок з підготовки до семінарських занять. Методичні вказівки, крім плану, містять перелік рекомендованої літератури до кожного заняття та ключові поняття кожної теми.

2. Підбір матеріалу з питань семінарського заняття.

Для ефективної роботи з розкриття питань певної теми уважно прочитайте текст лекції з цієї теми. Як правило, в лекції надається розгорнутий план визначеної теми з розкриттям найбільш важливих і складних її моментів. Якщо ви пропустили лекцію, її короткий зміст наведений у навчальній програмі дисципліни.

Для розкриття питань семінарського заняття використовуйте, перш за все, рекомендовану літературу до кожної теми, оскільки вона вибрана не випадково, і це означає, що матеріал в ній викладений доступно, коректно і грамотно. Також необхідно користуватися словниками, енциклопедичними виданнями та матеріалами хрестоматій. При підготовці до занять за допомогою мережі Інтернет слід орієнтуватися на сайти бібліотек, де представлені електронні варіанти підручників та текстів першоджерел. Також можна звертатися до спеціалізованих інформаційних ресурсів.

3. Робота з підібраним до семінарського заняття матеріалом.

Основними видами роботи з матеріалом (літературою) до семінарських занять можуть бути розгорнутий план, виписки, тези, конспект, написання реферату тощо.

Розгорнутий план. Це план, в якому перелічено не лише найважливіші питання твору, а й ті, що розвивають його основні ідеї. Щоб отримати розгорнутий план, кожен пункт простого плану розподіляють на підпункти відповідно до змісту мікротеми.

Виписки. До виписок як засобу фрагментарного запису роботи, що вивчається, звертаються тоді, коли немає потреби конспектувати весь текст. Виписки, як правило, містять цікаві та корисні для читання факти, цифри, вислови, хронологічні відомості. Їх роблять, коли читання спрямоване на пошук в літературі чогось нового з питань, які цікавлять дослідника. Особливостями цієї форми запису є її точність, компактність, зручність використання у подальшій роботі. Бажано навчитись виділяти у тексті найважливіше та найістотніше.

Тези. Це стислий виклад основних положень тексту в формі твердження або заперечення. Тези є проміжною формою між планом і конспектом. Їх складають після попереднього ознайомлення з текстом, при повторному читанні. У них здійснюється стислий виклад (без доказів, ілюстрацій, коментарів) основних положень доповіді, який має стверджувальний характер. Наявність тез дає можливість автору в будь-який час поновити в пам'яті доповідь і виголосити її.

Конспект. Одна із загальновідомих, широко поширених серед студентів форм записів. Конспектування є універсальною формою запису прочитаного; цей важливий процес роботи з книгою містить у собі елементи плану, тез і цитат. Перед початком конспектування, варто скласти план роботи. Після

цього, відповідно до пунктів плану будуються окремі частини конспекту. Добре складений конспект допомагає якомога краще зрозуміти і запам'ятати зміст книги або статті, щоб потім, читаючи записи, легко відтворити хід думок і міркувань автора. Тому конспект має бути стислим і послідовним без зайвих подробиць. Власні думки, критичні зауваження, пояснення та доповнення, які виникають в процесі конспектування варто відмічати на полях, підкреслювати. Конспектування – це не механічне списування окремих фрагментів книжки, а творчий процес і кожен, добирає ту інформацію яка, на його думку найбільш важлива. Правильне конспектування привчає до наукового стилю викладу матеріалу.

Доповідь. Підготовка до виступу (доповіді) полягає перш за все у читанні, обмірковуванні прочитаного з теми та виписуванні того, що є цікавим і потрібним, конспектування книг і статей. Після цього проводиться оформлення тексту виступу та його критичне редагування. За необхідності, ввести потрібні пояснення і доповнення, забрати із тексту речення, які не несуть важливої інформації.

Структура виступу має бути такою: вступ, розкриття основного змісту запитання, висновки та узагальнення.

Реферат. Це письмова форма доповіді (виступу) на певну тему, робота, яка носить «академічний» характер і передбачає логічно-послідовний, аргументований, систематизований, такий, що спирається на знання відповідної літератури, виклад матеріалу.

Робота над рефератом починається з продумування плану. За своєю важливістю, складання плану – це половина вашої роботи над рефератом.

У вступі варто обґрунтувати актуальність обраної теми, показати ступінь її розробленості, чітко окреслити завдання дослідження. Основна частина, зазвичай, складається із 2-3 розділів, де слід подати короткі біографічні відомості про мислителя (якщо цього потребує тема), передати зміст його головних ідей, вказати їх актуальність для нашого часу та розглянути різноманітні підходи до вирішення філософських проблем. Окрім основної частини, в плані реферату обов'язково покинени бути висновки – результати осмислення проблеми. В кінці реферату подається список використаної літератури.

Текст реферату (15-20 сторінок формату А4) оформляють за структурою:

- титульна сторінка;
- простий план або зміст;
- вступ, у якому обґрунтовується актуальність теми, її практичне значення, мета й конкретні завдання роботи;
- основна частина (два-три розділи). Кожен розділ нумерується й має свою назву. В розділах подається огляд та оцінка літератури з обраної теми, висловлюються власні міркування щодо неї. В основній частині обов'язково мають бути посилання на джерела, елементи аналізу та систематизації запропонованих шляхів вирішення певної проблеми;

- висновки, у них підсумовується виконана робота згідно з визначеними завданнями;

- список використаних джерел, в якому містяться опрацьовані джерела із дотриманням усіх необхідних вимог.

Семинарське заняття є формою проміжного контролю знань студентів, тому оцінки, одержані студентами під час семінарських занять, є підставою для підсумкового оцінювання знань студента.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ НАД ПИТАННЯМИ ТЕМ

Тема 1. Виникнення та основні етапи розвитку філософії: філософія Стародавнього світу.

План

1. Особливості філософського знання Давнього Сходу. Філософія Давньої Індії: основні школи та напрямки.

2. Зародження і розвиток філософської думки в Давньому Китаї.

3. Антична філософія:

а) зародження і становлення давньогрецької філософії (Мілетська школа, Геракліт, атомістичний матеріалізм Демокрита, елейти);

б) класична доба давньогрецької філософії (Сократ, Платон, Арістотель);

в) еліністично-римська філософія.

Ключові поняття: Веди, Упанішади, карма, сансара, брахман, атман, мокша, нірвана, дао, інь, янь, античність, космоцентризм, натурфілософія, архе, атом, атомізм, діалектика, буття, матерія, форма.

Теми доповідей та рефератів

1. Основні види і мотиви міфів.

2. Міфи у науці.

3. Вихідні особливості західного та східного типу філософствування: порівняльний аналіз.

4. Філософські Ідеї Стародавньої Індії та їх сучасне значення.

5. Філософсько-етичні погляди Конфуція.

6. Феномен античної філософії в європейській історії.

7. Значення ідей античної натурфілософії для сучасної філософії і науки.

8. Життя та філософська діяльність Сократа.

9. Ідеалістична філософія Платона.

10. Арістотель як видатний представник античної філософії і науки.

11. Філософія в системі культури.

12. Людина як вища цінність в системі філософського знання.

Методичні поради

В результаті вивчення теми студенти мають отримати уявлення про виникнення та становлення філософської думки. Доцільно при вивченні теми звернути увагу на передумови вивчення філософії. Слід розуміти, що філософія зародилася на ранніх етапах розвитку цивілізації в умовах поглиблення поділу праці, відокремлення розумової праці від фізичної, поступового накопичення позитивного знання про процеси і явища навколишнього світу, яке вже не вкладалося в парадигми міфологічної свідомості. Історично філософія виникла шляхом виділення із первинного синкретичного міфологічного світогляду. Філософія долає установки міфологічного мислення і утверджує нове теоретичне відношення людини до світу та новий дискурсивний тип мислення (усвідомлений і послідовно розгорнутий).

Перші філософські системи виникли в 1 тис. до н. є. в Китаї, Індії та Стародавній Греції. Східний і західний типи культури досить відмінні. Настільки ж відмінні й типи філософствування, що витікають із них. Особливості східної філософії (Індії та Китаю) виявляються в тому, що вона: орієнтується на вихідні канонічні джерела, цінує традицію і минуле, намагається підпорядкувати чи розчинити індивідуальне у світовому цілому, часто має художньо-образний, інтуїтивний, афористичний характер, проникнута відстороненим життєвим спогляданням; її головною метою є не пізнання світу, а встановлення гармонії людини і світу; філософські системи Індії і Китаю мають одночасно і релігійний характер. На це треба звернути увагу, розглядаючи *перше і друге питання*.

Філософія Стародавньої Греції, навпаки, з моменту свого виникнення була тісно пов'язана з наукою. У центрі уваги вже перших філософських шкіл античності були питання, пов'язані з аналізом сутності буття, першооснови світу, питання влаштування всесвіту. Розглядаючи *третє питання* слід простежити основні етапи розвитку античної філософії, період існування якої закінчується разом з розпадом рабовласницького ладу. Але вона проіснувала майже тисячу років і мала великий вплив на подальший розвиток світової культури.

Література до теми

1. Кремінь В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник / В. Г. Кремінь, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – С.33-100.
2. Петрушенко В.Л. Філософія [Текст] : навч. посібник (в 2-х част.). – Львів: Новий Світ - 2000, 2011. – (І част.: світова філософія, фундаментальні проблеми філософи; 2 част.: релігієзнавство, етика та естетика, логіка) ; [для студентів ВНЗ України III - IV рівнів акредитації]. – С.41-80.
3. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс з філософії: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство. Навчальний посібник. – К.: Інкос, 2006. – С. 29-46.
4. Хамар У.В. Історія філософії: Курс лекцій. – Львів: Ініціатива, 2008. – С.3-53.

5. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 88-98.

6. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. – 4-е видання перероблене та доповнене – К.: КНТ, 2016 – С.19-21, 32-65.

Тема 2. Філософія Середньовіччя та Відродження.

План

1. Особливості середньовічної філософії. Філософія середніх віків як синтез двох традицій: християнського одкровення та античної філософії.
2. Вихідні ідеї середньовічної патристики. Аврелій Августин.
3. Середньовічна схоластика: полеміка номіналізмі і реалізму. Вчення Фоми Аквінського.
4. Характерні риси духовного життя доби Відродження та особливості ренесансної філософії.
5. Провідні напрями ренесансного філософствування. Гуманізм (Данте, Петрарка, Салютаті).
6. Натурфілософія Відродження (М. Копернік, Дж. Бруно, Г. Галілей).

Ключові поняття: абсолют, апологетика, дух, душа, екзегетика, есхатологія, ієрархія, креаціонізм, теологія, теоцентризм, трансцендентність, містика, номіналізм, реалізм, патристика, сакральність, схоластика, універсалії, Відродження, Ренесанс, гуманізм, антропоцентризм, макрокосм, мікркосм, неоплатонізм, пантеїзм, натурфілософія, геоцентризм, геліоцентризм, утопія.

Теми доповідей та рефератів.

1. Причини змін світоглядних орієнтирів при переході від античності до Середньовіччя.
2. Схоластика і містика як провідні напрями середньовічної філософії: тотожне та відмінне.
3. Проблема віри і розуму в середньовічній філософії: (Аврелій Августин, Фома Аквінський).
4. Сучасне значення провідних ідей християнської патристики.
5. Арабська середньовічна філософія.
6. Гуманізм як світоглядний принцип європейського Відродження.
7. Роль ренесансної філософії у формуванні європейської науки.
8. Пантеїзм як специфічна риса філософії Відродження.
9. Зародження європейського утопізму (Т. Мор, Т. Кампанела).

Методичні поради

Пристаючи до вивчення середньовічної філософії слід пам'ятати, що цей новий період у розвитку духовної культури Західної Європи характеризується пануванням християнства в усіх сферах життя суспільства. Філософська думка була приречена на виконання, в основному апологетичних функцій; їй належало захищати християнство як найдосконалішу релігію від нападок влади та прибічників античного політеїзму, пропагувати ідею єдності віри та знання. Звідси її назва – філософська апологетика. В такому статусі філософія перебувала протягом всього періоду патристики (II – VIII ст.)

Основною ідеєю світоглядної революції (кардинальна трансформація світогляду, що відбулася під час переходу від античності до середньовіччя, була переорієнтація з природного космосу та раціонального «логосу» на надприродного Бога та ірраціональну віру (так званий супранатуралізм). Це треба осмислити, розглядаючи *перше і друге питання*.

Специфічною формою філософії середньовіччя була схоластика. Ключовою проблемою схоластичної філософії є проблема природи загальних понять (універсалій). У ході її осмислення окреслились дві основні течії: реалізм та номіналізм. Розглядаючи *третьє питання* слід зробити висновок про те, що дискусія щодо універсалій, незважаючи на схоластичність, сприяла в цілому розвитку філософії.

Готуючи матеріал до *четвертого питання*, треба, перш за все, звернути увагу на те, що філософія Відродження (XV–XVI ст.) – це посередня ланка між середньовічною схоластиком і науково-філософським мисленням нового часу. За своїм змістом вона є подвійною і суперечливою. На відміну від офіційної (так званої, університетської) священної науки середньовіччя, виникають і поширюються не священні, а світські, людські (для всіх людей, а не тільки для вибраних) знання.

Останні питання плану семінарського заняття стосуються двох напрямків романського Ренесансу – гуманістичного та натурфілософського. Перший напрям визначають філософи Піко делла Мірандола, Н. Макіавеллі та ін. Гуманізм розуміється ними як принцип, відповідно до якого людина та її розвиток є вищою цінністю людства. Нова епоха розповсюдила на людину притаманні Богу творчі здібності, які спрямовані на перетворення світу працею та наукою. Відродженню властиве антропоцентричне вчення про людину як центральну ланку космічного буття. Людина є завершенням еволюції світобудови й стає головною категорією філософствування.

Натуралістичне тлумачення філософських проблем наростало у творчості таких мислителів пізнього Відродження, як М. Коперник, Й. Кеплер, Г. Галілей, Дж. Бруно тощо.

Література до теми

1. Кремінь В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник / В. Г. Кремінь, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – С.101-130.

2. Петрушенко В.Л. Філософія [Текст] : навч. посібник (в 2-х част.). – Львів: Новий Світ - 2000, 2011. – (1 част.: світова філософія, фундаментальні проблеми філософи; 2 част.: релігієзнавство, етика та естетика, логіка) ; [для студентів ВНЗ України III - IV рівнів акредитації]. – С.81-115.

3. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс з філософії: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство. Навчальний посібник. – К.: Інкос, 2006. – С. 47-61.

4. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 549-560.

5. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. – 4-е видання перероблене та доповнене – К.: КНТ, 2016 – С.66-99.

Тема 3. Філософія Нового часу.

План

1. Особливості соціокультурних та духовних процесів у Європі Нового часу та особливості розвитку філософії.

2. Початок формування філософського мислення Нового часу. Емпіризм (Ф. Бекон, Д. Локк, Д. Юм, Дж. Берклі).

3. Раціоналізм європейської філософії XVII ст. (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц, Х. Вольф).

4. Німецька класична філософія як особливий етап розвитку новоєвропейської філософії. Іммануїл Кант.

Ключові поняття: деїзм, субстанція, об'єкт і суб'єкт, закон, здоровий глузд, емпіризм, раціоналізм, сенсуалізм, індукція, дедукція, метод, методологія, онтологія, дуалізм, монада, монадологія, Просвітництво, апіорний, апостеріорний, «рефлексія рефлексії», ноумен, феномен, «річ в собі», категоричний імператив, діалектика, панлогізм, телеологізм, суб'єктивний ідеалізм, об'єктивний ідеалізм, антропологія, марксизм.

Теми доповідей та рефератів.

1. Наука як найвища духовна цінність в філософії Нового часу.

2. Сутність та причини утвердження механістичного світогляду в Європі Нового часу.

3. Тлумачення пізнання в філософії Нового часу.

4. Філософія Нового часу про світобудову.

5. Філософія Б. Паскаля про людину та її місце в світі.

6. Соціальні ідеї в філософській думці Нового часу.

7. Філософські ідеї європейського Просвітництва та їх сучасне значення.

8. «Коперніканський переворот» І. Канта та його сучасне значення.

9. Ідеалістична діалектика Г.Гегеля.

10. Філософія Л. Фейєрбаха та її вплив на європейську філософію.
11. Вплив ідей німецької класичної філософії на розвиток української філософії.
12. Марксистська філософія та її вплив на долі людей.

Методичні поради

Проблематику філософії Нового часу визначили такі фундаментальні чинники, як наукова революція XVI-XVII ст. та формування громадянського суспільства (XVIII ст.). Цим зумовлено домінування гносеології, зокрема проблема методу пізнання на першому етапі (XVII ст.) розвитку тогочасної філософії і соціально – політичної проблематики на другому (XVIII ст.) в епоху Просвітництва.

Однією з ключових умов розуміння специфіки та спрямованості філософії Нового часу є увага до наукової революції XVI-XVII ст. Це необхідно враховувати при підготовці до *першого питання плану*.

Вихід проблем пізнання у філософії Нового часу на перший план позначається словом гносеоцентризм (від грец. «гнозис» – знання). Саме на цю специфічність новоєвропейської філософії слід звернути увагу, готуючись до *другого та третього питання*. Для більш глибокого осягнення специфіки філософії цього періоду необхідно зосередити увагу на способах обґрунтування можливості людини мати істинні знання про світ. У цей період виникають два основних варіанти вирішення ключового для філософії цього часу питання про основу та критерій істинного знання. У першому випадку основою та критерієм істинного знання виступає досвід та чуттєвість людини, в іншому – її розум (емпіризм та раціоналізм). Представниками окреслених варіантів вирішення цієї проблеми були *Ф. Бекон та Р. Декарт*. Перший обґрунтував індукцію як метод узагальнення досвідного знання. Це лінія в європейській філософії. Декарт, навпаки, обґрунтував раціонально-дедуктивний метод пізнання, який продемонстрував велику евристичність у процесі створення геометрії. Таким чином, Бекон орієнтував філософію на обґрунтування фізики як емпіричної науки, а Декарт – математики як теоретичної науки. Філософія повинна бути методом (емпіричним або теоретичним) розвитку науки, тобто природознавства.

Раціоналізм і емпіризм розділяє різна позиція щодо ролі, значимості чуттєвого і логічно-раціонального пізнання з їх методами. Пізнавальний процес є нерозривною єдністю чуттєвого та раціонального пізнання. Абсолютизація, перебільшення ролі людських чуттів або мислення у пізнанні веде до крайностей емпіризму чи раціоналізму.

У другій половині XVIII – на початку XIX ст. з'являється ціла плеяда мислителів, які, спираючись на раціоналістичні ідеї Декарта, Спінози, гуманістичні ідеали Просвітництва, роблять значний внесок у розвиток філософії. Це були Кант, Фіхте, Шеллінг, Гегель, які створили оригінальні системи філософського ідеалізму. Їх вчення за традицією об'єднують терміном

«німецька класична філософія», яка розглядається як завершальний етап розвитку філософії Нового часу.

Класична німецька філософія за своїми теоретичними результатами стала одним з найвидатніших досягнень світової філософської думки. Її основні представники: Кант – основоположник німецької класичної філософії; Фіхте, Шеллінг, Гегель та Фейєрбах. Внесок цих філософів у становлення логіки, діалектики, онтології, гносеології, етики та естетики, в дослідження проблем взаємозв'язку і розвитку в природі, суспільстві та свідомості людей, їх пізнавальних і діяльних можливостей важко переоцінити. Разом з тим, німецька класична філософія довела необхідність нових підходів до теоретичного осмислення світу. Саме на це слід звернути увагу при підготовці до *четвертого питання*.

Література до теми.

1. Кремінь В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник / В. Г. Кремінь, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – С.132-187.

2. Петрушенко В.Л. Філософія [Текст] : навч. посібник (в 2-х част.). – Львів: Новий Світ - 2000, 2011. – (1 част.: світова філософія, фундаментальні проблеми філософії; 2 част.: релігієзнавство, етика та естетика, логіка) ; [для студентів ВНЗ України III - IV рівнів акредитації]. – С.41-80.

3. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс з філософії: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство. Навчальний посібник. – К.: Інкос, 2006. – С.62-95.

4. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 59-73, 99-122, 192-205, 311-320, 480-490.

5. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. – 4-е видання перероблене та доповнене – К.: КНТ, 2016 – С.100-141.

Тема 4. Сучасна світова філософія

План

1. Особливості духовних процесів та розвитку філософії у ХХ ст. Критичний перегляд принципів та традицій класичної філософії.

2. Науково-натуралістична філософія ХХ ст.: неопозитивізм, лінгвістична філософія, постпозитивізм, радикальна гносеологія та неокантіанство.

3. Поворот до людини: антропологічні напрямки новітньої західної філософії (екзистенціалізм, “філософія життя”, психоаналіз, персоналізм).

4. “Нова філософська хвиля” та постмодерн.

5. Релігійна філософія ХХ-ХХІ ст.

Ключові поняття: некласична філософія, парадигма, ірраціоналізм, сцієнтизм, антисцієнтизм, філософська антропологія, екзистенціалізм, абсурд, відчуження, психоаналіз, несвідоме, сублімація, “філософія життя”, воля до влади, постмодернізм, позитивізм, неопозитивізм, верифікація, неотомізм, неопротестантизм.

Теми доповідей та рефератів.

1. Критики класичної філософії та її захисники.
2. Марксистська філософія та її вплив на долі людей.
3. Неопозитивізм як філософія сцієнтизму.
4. Філософія прагматизму в сучасній західній філософії.
5. Сутність і причини виникнення неокантіанства.
6. Еволюція психоаналізу: від Фрейда до Фромма. Фрейдизм і неофрейдизм.
7. Філософія Ніцше – переоцінка всіх цінностей.
8. Феноменологія Е. Гуссерля.
9. Людина в світі і світ людини в філософії екзистенціалізму.
10. Проблема свободи в екзистенціальній філософії.
11. Структуралізм та постструктуралізм.
12. Основні позиції та надбання філософського постмодерну.
13. Сучасна філософська герменевтика: основні проблеми й етапи розвитку.
14. Християнський еволюціонізм Тейяра де Шардена.
15. Російська релігійна філософія кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Методичні поради

Ретроспективний погляд на західну філософію кінця ХІХ-ХХ століть передбачає, перш за все, вивчення історичних та соціокультурних умов, які склалися на той час в Західній Європі. При підготовці до *першого питання* плану слід звернути увагу на характерні ознаки часу, що породжували низку глибоких соціальних зрушень та вплинули на зміни філософського осмислення проблеми людини, суспільства, сенсу історії тощо.

Також треба наголосити на тому, що в ХІХ ст. відбулася фундаментальна переорієнтація європейської філософії, пов’язана із запровадженням парадигми некласичного філософствування. Некласична філософія виводила на перший план реальності людської поведінки та позараціональні її чинники, звертала увагу на ті сторони людської життєдіяльності, які перебували поза увагою класики.

Наступні пункти плану (2-5) ілюструють одну з можливих класифікацій сучасної світової філософії.

Пристаючи до розгляду новітньої наукової філософії (*друге питання*) слід зрозуміти, що незвичайність нових наукових відкриттів гостро поставила питання про природу наукових понять, співвідношення чуттєвого і раціонального моментів пізнання, питання про істину та її критерії,

закономірності розвитку науки, наукової революції та науковості власне філософського пізнання світу.

З кінця XIX ст. впливовим став позитивістський напрям з його установкою на точне знання. Традиції неопозитивізму розвивалися в межах так званої аналітичної філософії, а на початку 70-х років XX ст. виникає течія, умовно названа постпозитивізмом (Т.Кун, І.Локатос, П.Файерабенд та ін.).

Філософське осмислення людини представлено основними течіями антропологічного напрямку (*питання 3*). Найбільш популярним напрямом в XX ст. стає екзистенціалізм, який запропонував іншу парадигму людини – філософію існування. Буття кожної людини розглядається екзистенціалістами як абсолютне. Центральним поняттям цієї філософії стає поняття екзистенції – специфічно людського буття, буття на межі, буття в граничних станах (відчаю, жаху, зіткнення зі смертю).

Виникнення та поширення екзистенціалізму пов'язане з іменами М. Гайдеггера, К. Ясперса (німецьких філософів), а також з творчістю французьких екзистенціалістів – Ж.-П. Сартра, А. Камю, Г. Марселя, М. Мерло-Понті та С. де Бовуар. До попередників екзистенціалізму традиційно відносять таких мислителів, як француз Б. Паскаль, данський філософ С. К'еркегор, німецький Фрідріх Ніцше, російські філософи М. Бердяєв і Л. Шестов, російський письменник Ф. Достоєвський.

Важливу роль у формуванні сучасного погляду на людину відіграли і інші антропологічні течії – «філософія життя» (А. Бергсон, Г. Зіммель, В. Дільтей, Ф Ніцше), персоналізм (Е. Муньє, М. Бердяєв) та фрейдизм (З. Фройд, К.-Г. Юнг, А. Адлер, Е. Фромм).

Переходячи до *питання 4*, слід звернути увагу на те, що кризове світовідчуття було характерне для мислителів Європи вже в першій половині XX ст., однак якщо для Гуссерля та Гайдеггера «деструкція» історичних побудов розуму була позитивним заняттям з метою виявити їх передумови для «реанімації» новоєвропейської культури, то сучасний стан критики можна було б назвати більш безкомпромісним. Його часто іменують станом постмодерну. Тут важливо простежити аргументи основних напрямків постмодерністської критики.

Це, по-перше, перегляд новоєвропейських передумов, пов'язаних з розумом, що нібито організує навколо себе весь пізнаваний світ. Так, Ж. Дерріда (1930-2004) намагається спростувати основний постулат західної метафізики та науки про єдність та універсальність істини буття, зрозумілого в якості наявної присутності. Він відзначає, що цієї наявності взагалі нема: теперішнє, сформоване минулим, водночас вкарбовується майбутнім проектом. Тож теперішнє є плін, який не відповідає самому собі, – «розрізнення і відстрочення». Відтак, так званих західний «логоцентризм» нав'язує людині обмежений погляд на світ, і належно осягнути відсутність джерела, розмежування, а не тотожність як первинне самого мислення.

Перегляд ролі суб'єкта як центра та основи презентації суцього здійснив, зокрема, Ж. Дельоз (1926-1995). Розробляючи «досвід інтенсивного

філософствування», він протиставляє його ідеалізованій позиції «позачасового незацікавленого спостерігача», спираючись на різноманітні безособові структури, – так звані «потoki бажань та інтенсивності», в яких смисл переживається як подія.

Розглядаючи *питання 5* треба наголосити, що філософські напрями релігійної орієнтації на Заході виникли в основному в руслі християнського релігійно-теологічного комплексу або в безпосередньому зв'язку з ним. Найбільш концептуально стійкими та ідеологічно впливовими в західному світі є неотомізм, тейярдизм і персоналізм.

Література до теми.

1. Кремінь В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник / В. Г. Кремінь, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – С.188-309.
2. Петрушенко В.Л. Філософія [Текст] : навч. посібник (в 2-х част.). – Львів: Новий Світ - 2000, 2011. – (I част.: світова філософія, фундаментальні проблеми філософи; 2 част.: релігієзнавство, етика та естетика, логіка) ; [для студентів ВНЗ України III - IV рівнів акредитації]. – С.41-80.
3. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс з філософії: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство. Навчальний посібник. – К.: Інкос, 2006. – С.100-194.
4. Потоцька Ю. Філософія постсучасності: між класичною та поскласичною думкою // Філософська думка. – 2003. - № 6. – С. 3-11.
5. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С. 132-186, 206-216, 270-302.
6. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. – 4-е видання перероблене та доповнене – К.: КНТ, 2016 – С.166-199.

Тема 5. Філософське розуміння світу: буття і матерія як вихідні філософські категорії.

План

1. Категорія буття, її сенс і специфіка. Основні форми буття.
2. Еволюція філософського розуміння матерії. Співвідношення матеріального та ідеального. Рівні організації матерії.
3. Рух як спосіб існування матерії та його основні форми. Рух і спокій.
4. Філософське розуміння простору і часу, їх властивості та різноманітність їхніх форм.

Ключові поняття: онтологія, буття, небуття, субстанція, монізм, дуалізм, плюралізм, ідеалізм, матеріалізм, матерія, рух, спокій, простір, час.

Теми доповідей та рефератів.

1. Онтологія як галузь філософського знання.
2. Еволюція філософських уявлень про субстанцію.
3. Сучасна наука про рівні і форми виявлення буття. Буття і небуття.
4. Віртуальна реальність як новий вид буття.
5. Сучасна наука про будову матерії.
6. Фізичне та філософське розуміння руху.
7. Місце і роль просторово-часових уявлень в життєдіяльності людини.
8. Поняття соціального простору.

Методичні поради

При підготовці до *першого питання плану* треба з'ясувати, що проблема буття є однією з найдавніших тем філософських роздумів. За традицією у філософії ХХ ст. філософськими науками про буття є метафізика й онтологія. Метафізика - філософське вчення про надчуттєві принципи та першооснови буття, вона розглядає найперші позачуттєві та позафізичні засади буття, шукає коренів буття. Онтологія - філософське вчення про буття як таке, вивчає прояви буття, те, яким воно постає перед людиною та осмислюється нею, розглядає види, рівні, форми буття. Онтологія вивчає основи всього суцього: матерію, рух, розвиток, простір, час, необхідність, причинність та ін.

Поняття буття є вихідним у філософії. Воно має найширший, граничний ступінь узагальнення. Буття - це все те, що є, що існує. Але в цій категорії філософія фіксує не лише існування світу, а більш складний характер всезагального зв'язку між предметами та явищами світу. У категорії «буття» здійснюється інтеграція основних ідей про світ як ціле: світ є, існує як безмежна та неминуча цілісність. Цілісний світ - це всезагальна єдність, яка включає в себе різноманітну конкретність і цілісність речей, процесів, станів, організмів, структур, систем, людських індивідів та інше. За традицією їх називають сущими, а світ у цілому - сущим. Кожне суще унікальне, неповторне у його внутрішніх і зовнішніх умовах існування.

При розгляді форм буття, треба звернути увагу на специфічність буття людини.

Світ, у якому ми живемо - це матеріальний світ. Він містить предмети, процеси, що перетворюються один в одного, виникають і зникають, відображаються у людській свідомості та існують незалежно від неї. Уся ця різноманітність складає матеріальну дійсність. З цього треба виходити, розглядаючи *друге питання*. Матерія - це об'єктивно реальне буття світу в часі, просторі та русі, пізнаване людиною. Як філософська категорія матерія означає об'єктивну реальність, що дана людині у відчуттях, відображається ними, але існує незалежно від них та від людської свідомості. Матерія визначає найбільш суттєві властивості об'єктивно - реального буття світу: цілісність, невичерпність, мінливість, системна упорядкованість та інше.

Третє і четверте питання присвячені розгляду атрибутів матерії. Найважливішим атрибутом матерії, способом її існування є рух. Джерелом

руху виступає сама матерія. Матерії притаманна здатність до саморуху. Рух виявляється у багатьох формах. Кожному рівню організації матерії (нежива природа, жива природа, суспільство) притаманна своя різноманітність форм руху. Матерії притаманна також здатність до розвитку і саморозвитку. Розвиток як самоперехід від старого до нового, завдяки якому з'являється нова якість речей - є універсальною властивістю Всесвіту.

Рухома матерія існує в просторі і часі. Простір і час - це філософські категорії, які відображають основні форми існування матерії. Просторово-часові характеристики має будь-яке явище буття світу. Простір виступає найзагальнішою формою сталості, збереження змісту об'єктивної реальності, характеризується співіснуванням об'єктів, їхньою взаємодією, протяжністю, структурованістю та іншими ознаками. Час - це форма розвитку змісту об'єктивної реальності, внутрішня міра його існування та самознищення. Час як форма існування матерії характеризується послідовністю, тривалістю, ритмами, темпами та ін. Єдність простору та часу називають просторово-часовим континуумом. Розрізняють соціальний, історичний, астрономічний, біологічний, психологічний, художній, філософський зміст простору і часу.

Література до теми.

1. Киричок О.Б. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – С.209-221.
2. Мондін Баттіста. Підручник систематичної філософії: Том 3. Онтологія і метафізика/ Пер. з італ. Б. Завідняка. – Жовква: Місіонер, 2010. – 284 с.
3. Петрушенко В.Л. Філософія [Текст] : навч. посібник (в 2-х част.). – Львів: Новий Світ - 2000, 2011. – (1 част.: світова філософія, фундаментальні проблеми філософи; 2 част.: релігієзнавство, етика та естетика, логіка) ; [для студентів ВНЗ України III - IV рівнів акредитації]. – С.245-267.
4. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс з філософії: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство. Навчальний посібник. – К.: Інкос, 2006. – С. 254-278.
5. Солодухо Н.М. Бытие и небытие как предельные основания мира //Вопросы философии. – 2001. - № 6. – С.176-184.
6. Стружевський В. Онтологія. – К: Дух і літера, 2014. – 312 с.

Тема 6. Проблема людини та її свідомості в філософії

План

1. Специфіка і актуальність філософського розгляду проблеми людини. Проблематичність людського буття.
2. Антропосоціогенез як філософська проблема. Проблема природи, сутності та існування людини.
3. Свідомість як філософська проблема. Розвиток проблеми свідомості в історії філософії.

4. Структура свідомості. Свідомість та самосвідомість. Функції свідомості.

5. Співвідношення понять «людина – індивід – особа – особистість – індивідуальність». Вихідні цінності людського буття. Проблема долі, волі і сенсу життя.

Ключові поняття: людина, індивід, особа, особистість, індивідуальність, антропосоціогенез, відчуження, екзистенціал, “самість”, доля, воля, смерть, сенс життя, евтаназія, свідомість, підсвідоме, несвідоме, мова, самосвідомість, відображення, психіка.

Теми доповідей та рефератів.

1. Буття, життя та існування як характеристики людини.
2. Проблема виникнення людини в її сучасному окресленні.
3. Людина як органічна цілісність природного і соціального.
4. Поняття особи та особистості. Роль особи в історії.
5. Свобода як найвища цінність людини. Поняття та різновиди свободи.
6. Проблема ідеального в філософії. Ідеальність свідомості.
7. Проблема смерті та безсмертя людини в духовному досвіді людства.
8. Роль несвідомого в житті людини (З. Фрейд, К. Юнг).
9. Свідомість і мова. Природні і штучні мови.
10. Проблема штучного інтелекту в сучасній філософії і науці.

Методичні поради

Буття людини не можна звести до життя її організму, оскільки людина пов'язана із процесами культуротворення та суспільної історії. Ці аспекти певним чином концентруються в такому феномені, як проблематичність людського буття. Ця проблематичність проявляє себе у тому, що можна народитися людиною, мати людський організм, проте не бути людиною повною мірою її необхідних проявів; наприклад, при цьому можна не мати свідомості, навичок людської поведінки. Це значить, що людські якості не з'являються в людині природним шляхом, наприклад, так, як у неї росте волосся. Проблематичність людського буття зумовлена ще й тим, що людина може мінятися, причому інколи – досить суттєво; у певному сенсі людина завжди не дорівнює собі самій, а це значить, що її буття постає відкритим і незавершеним. На ці аспекти людського буття треба звернути увагу при підготовці *питання 1*.

Вивчення проблеми людини не можна здійснювати без дослідження проблеми її становлення, тобто виявлення сутності антропосоціогенезу, єдиного процесу становлення людини і суспільства. Ця проблема розглядається релігією, філософією, низкою конкретних наук, зокрема, антропологією, історією, археологією та ін. Саме цей аспект і винесений в *друге питання*. Антропосоціогенез - це процес природного формування та суспільного розвитку людини, утворення суспільства і становлення людського світу. Антропогенез включає в себе не лише формування людини як біологічного

виду, а й становлення людської сутності, людської суб'єктивності, того, що «виділяє» людину з природи, та людської соціальності.

Слід також наголосити, що людина – істота бінарна, має подвійну природу - є істотою біологічною і є істотою соціальною. Як природна істота, вона належить до біологічного виду *Homo Sapiens*. В той же час, людина виступає як істота соціальна. чия поведінка визначена культурою.

Питання 3-4 передбачають вивчення феномену свідомості людини. Свідомість опосередковує людське ставлення до навколишнього світу. Завдяки взаємодії людини і світу відбувається процес відображення всього, що оточує людину, в її свідомості. Свідомість - це здатність головного мозку людини цілеспрямовано відображати світ, перетворювати його в образи і поняття.

Виникнення свідомості як соціально-культурного явища безпосередньо пов'язане із зародженням мови, в якій формувались і відбивалися перші свідомі уявлення людей. Свідомості поза мовою не існує. Будучи засобом взаємного спілкування, обміну досвідом, мова об'єднує людей не тільки даного часу, а й різних поколінь. Крім того, мова є специфічним засобом зберігання та передавання інформації, а також управління поведінкою людини, пізнання об'єктивного світу і самосвідомості особи.

Визначальним фактором виникнення свідомості є соціальність. Саме завдяки соціальності людина закріплювала, удосконалювала і транслювала у поколіннях навички трудової та розумової діяльності, адже між побудовою зовнішньої практичної діяльності і внутрішньою розумовою діяльністю людини є певна відповідність.

Свідомість не зводиться до психіки людини. Психіка складається із таких духовних утворень, як свідоме і несвідоме, що є багатомірними і перебувають у постійній взаємодії. Свідомість - це насамперед знання. Без знання свідомості не існує.

В *п'ятому питанні* розглядаємо основні модуси людського буття. Для характеристики людини, ступеня реалізації її сутності, використовуються такі поняття, як індивід, індивідуальність, особистість.

Індивід – означає людину як одиничного представника людського роду в інтегральній єдності біологічних і соціальних характеристик. Тобто виділяється типовість ознак окремої людини, підкреслюються в ній не індивідуальні, а загальні риси.

Поняттям індивідуальність окреслюємо неповторність людини в її духовних якостях, здібностях, талантах, самостійній діяльності, житті в цілому. Людина виступає як мікрокосм, в єдності унікальних і універсальних властивостей, самотності життєвого шляху й реалізації здібностей, талантів у певних суспільних умовах. Становлення індивідуальності відбувається в умовах конкретної епохи, культури, які багато в чому визначають і вибір покликання, й шляхи реалізації таланту. У той же час, талант, реалізуючись, змінює епоху і культуру.

Особистість виступає як динамічна, відносно стійка цілісна система інтелектуальних, соціально - культурних і морально-вольових якостей людини,

які виражені в індивідуальних особливостях її свідомості і діяльності. Особистість втілює цінності своєї епохи, культури. Сприймаючи цінності як власні, обираючи їх за основу свого світогляду і діяльності, обирає роль в суспільстві, чи виконує визначену так, щоб максимально реалізувати свою систему цінностей.

Література до теми.

1. Петрушенко В.Л. Філософія [Текст] : навч. посібник (в 2-х част.). – Львів: Новий Світ - 2000, 2011. – (1 част.: світова філософія, фундаментальні проблеми філософії; 2 част.: релігієзнавство, етика та естетика, логіка) ; [для студентів ВНЗ України III - IV рівнів акредитації]. – С.268-289, 313-349.
2. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс з філософії: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство. Навчальний посібник. – К.: Інкос, 2006. – С. 280-299, 480-509.
3. Пухта І. Проблема людини в пост антропологічному дискурсі//Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки». – 2018. – Випуск 20. – С.69-75.
4. Сепетій Д. Чому існує «важка проблема свідомості»?// Філософська думка. – 2016. – № 2. – С.30-38.
5. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології / Н. В. Хамітов. - 2-ге вид. перероб та доп. – Київ : «КНТ», 2017. – 370 с.
6. Шандор Ф. Поняття свідомості у сучасному філософському дискурсі//Вища освіта України. – 2011. - №2. – С.73-79.

Тема 7. Глобальні проблеми і перспективи людства

План

1. Людина в сучасному інформаційно-технологічному світі. Сутність і перспективи науково-технічної революції та її наслідки.
2. Поняття глобальних проблем та їх класифікація. Взаємозв'язок глобальних проблем.
3. Причини виникнення глобальних проблем та шляхи їх вирішення. Необхідність єдиної планетарної свідомості.
4. Майбутнє як філософська проблема. Соціальне прогнозування: типи та методи. Перспективи соціального розвитку людства.

Ключові поняття: техніка, технологія, науково-технічний прогрес, науково-технічна революція, глобалізація, глобальні проблеми, майбутнє, соціальне прогнозування, футурологія, ноосфера.

Теми доповідей та рефератів.

1. Причини виникнення глобальних проблем.
2. Соціальне прогнозування: підстави і типи.

3. Західна футурологія у пошуках майбутнього.
4. Проблема достовірності соціального прогнозування та його критерії.
5. Глобальні проблеми сучасності та технологічний розвиток людства.
6. Філософія науки і техніки як напрям сучасної філософії: причини виникнення та проблематика.
7. Оцінки впливу техніки на розвиток суспільства.

Методичні поради

У ХХ – на початку ХХІ ст. людський геній змінив планету. Але ряд проблем, від яких залежить майбутнє людства, й досі залишаються нерозв'язаними. Вони проявляються у всесвітньому масштабі та стосуються всіх народів, усіх людей незалежно від майнового стану. Тому ці проблеми вважаються глобальними. Ці проблеми є наслідками, перш за все, науково-технічної революції та об'єктивного процесу глобалізації. Тому, приступаючи до розгляду глобальних проблем, треба спочатку з'ясувати, що таке НТР та якими є її наслідки. Це і є завданням *питання 1* семінарського заняття.

Науково-технічною революцією називають сучасний етап науково-технічного прогресу в цілому. Науково-технічний прогрес — це поступальний рух науки і техніки, еволюційний розвиток усіх елементів продуктивних сил суспільного виробництва на основі широкого пізнання і освоєння зовнішніх сил природи, це об'єктивна, постійно діюча закономірність розвитку матеріального виробництва, результатом якої є послідовне вдосконалення техніки, технології та організації виробництва, підвищення його ефективності. Науково-технічна революція — це більш вузьке поняття. Вона являє собою одну із стадій чи форм НТП, коли він набуває прискореного, стрибкоподібного характеру. Виявом науково-технічної революції є докорінна перебудова всієї технічної і технологічної основи виробництва, його організації й управління, які здійснюються на базі практичного використання фундаментальних відкриттів сучасної науки. Виробництво перетворюється з простого процесу праці в науковий процес, у технологічне застосування науки.

Соціальні наслідки науково-технічної революції можна звести до таких основних груп:

- загострення екологічної обстановки, виникнення проблеми виживання людства внаслідок забруднення та отруєння навколишнього середовища;
- зміна взаємовідносин у системі "людина-техніка" (робітник стає регулятором, наладчиком, програмістом і тим, хто керує технологічним процесом);
- зміна змісту і характеру праці (збільшується питома вага творчих, пошукових визначальних функцій, що веде до стирання суттєвих відмінностей між людьми розумової і фізичної праці);
- зростання питомої ваги висококваліфікованих робітників і спеціалістів, що зайняті обслуговуванням нової техніки і технології (це вивільняє трудові ресурси);

- підвищення вимог до культурно-технічної та інтелектуальної підготовки кадрів;

- прискорення структурних змін у співвідношенні сфер людської діяльності (перекачування трудових ресурсів із сільського господарства в промисловість, а з неї — в сферу науки, освіти, обслуговування). Це зумовлює зростання концентрації населення в містах, поглиблення міграційних процесів, значне скорочення робочого і збільшення вільного часу (звідси можливість гармонійного розвитку особистості);

- "інтернаціоналізації" суспільних відносин (зокрема, неможливо виробляти що-небудь в одній країні, не рахуючись з міжнародними стандартами, цінами на світовому ринку, з міжнародним поділом праці);

- втрата людиною емоційності, інтелектуальне перевантаження, формалізація контактів, одностороння, технічна свідомість;

- однією із найсерйозніших проблем, породжених науково-технічною революцією, є проблема подальшого вдосконалення системи освіти.

Питання 2-3 стосуються поняття, класифікації глобальних проблем та можливих шляхів їх вирішення. Отже, проблеми взаємовідносин людини і суспільства з природою і самих суспільних відносин класифікують як глобальні, якщо: а) вони мають загальносвітовий характері тобто стосуються інтересів усіх або значної групи держав; б) нерозв'язання їх викликає загрозу людству, регрес в умовах життя людей, у розвитку продуктивних сил; в) вони потребують невідкладних і рішучих дій на основі колективних і скоординованих зусиль світового товариства. Глобальність - не географічне поняття. Вона означає, що подібні проблеми стосуються інтересів усіх класів і верств населення, усіх країн і народів планети, впливають на всі сфери суспільного життя і відбиваються певною мірою на стані справ у всіх районах планети.

За такими ознаками глобальні проблеми поділяють на три сфери дії. До першої сфери належать проблеми, які виникають у сфері взаємодії природи і суспільства. Серед них: надійне забезпечення людства сировиною, енергією, продовольством тощо, збереження природного навколишнього середовища, освоєння ресурсів Світового океану, оволодіння космічним простором. Витоки цих проблем закладені в тенденціях і закономірностях розвитку світових продуктивних сил, які сприяють як розширенню можливостей задоволення потреб людини в засобах існування, так і зростанню старих потреб і виникненню нових.

До другої сфери належать проблеми суспільних взаємовідносин, а саме: відносин між державами різних економічних устроїв, подолання економічної відсталості багатьох країн світу, локальні, регіональні та міжнародні кризи тощо. На перший план серед них вийшла проблема регіональних конфліктів, у тому числі і в державах, що переходять до ринкових відносин. Про це свідчать події у колишньому СРСР, колишній Югославії, на Близькому Сході тощо. Важливою залишається на цьому фоні проблема відвертання загрози застосування ядерної зброї. У розв'язанні цієї проблеми заінтересовані не тільки

держави, які мають ракетно-ядерний потенціал, а й народи усієї планети. Тільки спільними зусиллями можна відвернути загибель людської цивілізації. Також сьогодні не менш болючою проблемою постає проблема світового тероризму.

Третя сфера - розвиток людини, забезпечення її майбутнього. Вона охоплює передусім проблеми пристосування сучасної людини до умов природного і соціального середовища, що змінюються під впливом науково-технічного прогресу, питання сучасної урбанізації, боротьби з епідеміями і тяжкими захворюваннями (серцево-судинними, онкологічними, СНІДом).

Вирішення глобальних проблем сьогодні тісно пов'язане з проблемою майбутнього людства в цілому. Це треба враховувати, готуючись до *питання 4*. Сенс філософського дослідження окресленої проблематики полягає у тому, щоб не тільки пояснити та проаналізувати світоглядні структури які визначають буття світу і спосіб життя людей в ту чи іншу історичну епоху, а й, рефлектуючи та розмірковуючи над цими глибинними структурами, запропонувати свої дієві варіанти нових життєвих смислів і нових вартостей.

Нестабільний світ, який постійно змінюється, не дає підстав для точних прогнозів. Однак деякі тенденції розвитку все ж можна вловити. Цим займається футурологія - молода наука, що сформувалася приблизно в середині ХХ ст. Звичайно, передбачити майбутнє у деталях неможливо, але існують деякі закономірності у розвитку певних явищ, знаючи які, можна передбачити майбутнє їм подібних. Наприклад, занепад колоніальних імперій Британії, Франції, Бельгії та ін. давав можливість передбачення і краху Радянської імперії. Подібні передбачення, засноване на аналогіях, зробити досить легко. Складно передбачити зміни у світогляді, засвоєних поглядах, якщо не буде зрозуміло, наскільки вони застарілі.

Останніми роками у філософській літературі з'явилося чимало праць, присвячених всебічному аналізу футурологічних уявлень про майбутнє. Можна познайомитися з деякими з них, зробити доповіді про існуючі прогнози розвитку людства.

Література до теми.

1. Воронкова В.Г. Інтернет як глобальна тенденція розвитку інформаційного суспільства//Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Серія «Філософські науки». – Випуск 93. – С. 174-179.
2. Корнієнко В.О. Основні політико-ідеологічні доктрини та глобальні проблеми сучасності /В.О. Корнієнко, Г.Я. Буртяк. — Вінниця, 2003. — 91 с.
3. Мочерний С. В. Глобальні проблеми людства / С. В. Мочерний - Економічна енциклопедія: У 3 т. – К.: Видавн. центр “Академія”, 2000.
4. Петрушенко В.Л. Філософія [Текст] : навч. посібник (в 2-х част.). – Львів: Новий Світ - 2000, 2011. – (І част.: світова філософія, фундаментальні проблеми філософи; 2 част.: релігієзнавство, етика та естетика, логіка) ; [для студентів ВНЗ України III - IV рівнів акредитації]. – С.386-394.
5. Юдин Б. Г. Технонаука, человек, общество: актуальность гуманитарной экспертизы // Век глобализации. – 2009. – № 2. – С. 146 – 154.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – Х. : Право, 2015. – 432 с
2. Киричок О.Б. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 381 с.
3. Лузан А.О. Вступ до філософії. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 136 с.
4. Пазенок В.С. Філософія: навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2008. – 280 с.
5. Петрушенко В. Л. Філософія: навч. посібник. / В. Л. Петрушенко. – Львів: Новий світ – 2000, 2012. – 647 с.
6. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів/ кол. авторів; за ред. Л. В. Губерського; - Харків: Фоліо, 2013. – 510 с.
7. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи: Навч.посібник/ В.П. Андрущенко, Г.І. Волинка, Н.Г. Мозгова та ін. За ред. Г.І. Волинки. – К.: Каравела, 2009. – 368 с.
8. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – 624 с.

Допоміжна

1. Адо П. Що таке антична філософія? – К.: Новий Акрополь, 2014. – 428 с.
2. Базалук О. О. Філософія освіти / О.О. Базалук, Н.Ф. Юхименко. – К. : Кондор, 2010. – 164 с.
3. Бех Ю. В. Філософія управління соціальними системами: монографія / Ю. В. Бех. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 623 с.
4. Булатов М.О. Філософський словник. – К.: Стілос, 2009. – 575 с.
5. Вельш В. Наш постмодерний модерн /Пер з нім. А. Л. Богачова, М.Д. Култаєвої, Л.А. Ситніченко. – К.: Альтерпрес, 2004. – 328 с.
6. Гринів О. Історія української філософії / Олег Гринів. – Львів : Тріада плюс, 2015. – 302 с.
7. Гринів О. І. Філософія: курс лекцій для аспірантів / О. І. Гринів. – Львів : Тріада плюс, 2016. – 364 с.
8. Горський В. С. Історія української філософії : навч. посіб. /В. С. Горський. – Вид. 4-е. доп. – Київ : Наукова думка, 2001. – 374 с.
9. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; Пер. з англ. В. Шовкун; Наук. ред. пер. О. Шевченко. – К.: Основи, 2003. – 472 с.
10. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. – 4-е видання перероблене та доповнене – К.: КНТ, 2016. – 396 с.
11. Касьян В. І. Філософія. Відповіді на питання екзаменаційних білетів : навч. посібник / В. І. Касьян. – 5-те вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2008. – 347 с.
12. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум: монографія / В. Г. Кремень. – вид. перероб. . – К.: Грамота, 2010. – 576 с.

13. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі [Текст] : монографія / В. Г. Кремень. – 2-ге вид. – К. : Знання України, 2011. – 520 с.
14. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
15. Крічлі С. Вступ до континентальної філософії / Пер. В англ. В. Менжуліна. – К.: ТОВ «Стилос», 2008. – 152 с.
16. Мамардашвили М. Лекции по античной философии. – К.: Азбука, 2018. – 304 с.
17. Рижак Л. Філософія : підручник / Людмила Рижак. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 650 с
18. Русин М. Ю., Огородник І. В. та ін. Історія української філософії. Навчальний посібник / К. : ВПЦ "Київський університет", 2008.- 591 с.
19. Синиця А. Аналітична філософія : монографія / Андрій Синиця. – Львів : ЛДУФК, 2013. – 303 с.
20. Таран В. О., Зотов В. М., Резанова Н. О. Т 19 Соціальна філософія: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 272 с.
21. Тлумачний словник основних філософських термінів / Петрушенко В.Л. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2009. – 264 с.
22. Філософія: ідеї, ідеології, персоналії: Ілюстрований енциклопедичний довідник / Укл. Ю.В. Омельченко. – К.: Ракша М.О., 2009.– 296 с.
23. Філософія. Кредитно-модульний курс : навч. посіб. / Л. І. Мозговий, І. В. Бичко, Р. О. Додонов [та ін.] ; за заг. ред. Р. О. Додонова. – Київ: ЦУЛ, 2009. – 455 с.
24. Хамар У. В. Історія філософії : курс лекцій . – Львів: Ініціатива, 2008. – 360 с.
25. Шевченко З.В., Процишин В.М. Історія слов'янської філософії: Навчально-методичний посібник. – Черкаси: Видавничий відділ ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2017. – 38 с.
26. Філософія науки та інноваційного розвитку: хрестоматія / ред. Л. А. Чекаль. – Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2011. – Ч. 2 : хрестоматія. – 406 с.
27. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. – 4-е видання перероблене та доповнене – К.: КНТ, 2016. – 396 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. <http://www.nbuv.gov.ua/node/554> – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, каталоги.
2. <https://www.filosof.com.ua/> – Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України.
3. <http://www.gumer.info/> – Библиотека «Гумер – гуманитарные науки».
4. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/> – Електронна бібліотека з філософії.